

بازتاب و مقایسه فعالیت‌های علمی پزشکی دانشگاه‌های علوم پزشکی و مراکز تحقیقاتی ایران در مطبوعات علمی جهان

مقدمه

در این مقاله، میزان فعالیت علمی هریک از دانشگاه‌های علوم پزشکی و مراکز تحقیقاتی ایران و بازتاب آن در مطبوعات علمی جهان مورد بررسی قرار گرفته است. نکته قابل بررسی در این زمینه این است که دانشگاه‌های علوم پزشکی مادر از بودجه‌های مشابهی در سالهای اخیر برخوردار بوده و انتخاب کادر علمی آنها برحسب علاقه اعضای هیأت علمی برای کار در دانشگاه مربوطه و امکانات آن دانشگاه انجام گرفته است. حال، باید دید که این فعالیتها تا چه حدود با انتشار کارهای علمی در مطبوعات خارج از ایران همراه بوده است. این بررسی از این جهت قابل اهمیت است که با مقایسه این فعالیتها قدرت علمی و تحقیقاتی هریک از واحدهای پزشکی کشور مشخص می‌شود و برای مسؤولان و تصمیم‌گیران سیاست دانشگاهی برآورد این فعالیتها می‌تواند در موافقت با ادامه و گذاری بودجه تحقیقاتی به گروههای دانشگاهی مؤثر باشد و از همه مهمتر، لزوم تغییر و تحول در نظام تحقیقات کشور را مورد تأکید قرار داده و اشکالاتی را که در رسیدن به هدف مطلوب موجود است برطرف سازد.

در سیستم اطلاعات پزشکی مدلاین^۱ که بیش از سه هزار نشریه علمی جهان پزشکی را زیر پوشش دارد، می‌توان تعداد انتشارات سالیانه کشورهای مختلف جهان را مشخص کرده محتویات کارهای علمی را مورد بررسی قرار داد. از آنجایی که این نظام اطلاعاتی از سال ۱۹۸۸ به بعد، محل به انجام رسیدن انتشارات علمی را در اطلاعات بانکی خود وارد کرده است بنابراین، از همین سال محل تمام بررسیهای علمی که از کشور ایران در مطبوعات

نویسنده: دکتر صادق مسرت

استاد دانشگاه علوم پزشکی دانشگاه تهران

پزشکی جهان انتشار یافته است مورد نظر قرار گرفته و یرهمین اساس، در این بررسی، تمام کارهای منتشره در هر سال برحسب اینکه مربوط به علوم پزشکی پایه و یا علوم بالینی است متمایز شده و در بررسیهای بالینی نیز انتشار هرکار علمی را برحسب اینکه مربوط به گزارش موردی^۲ یا بررسی بالینی علمی است از همدیگر جدا کرده و برحسب محل انجام دادن بررسی، تعداد انتشارات علمی در هشت سال اخیر (از سال ۱۹۸۸ تا سال ۱۹۹۵ م برابر با سالهای ۱۳۶۷ تا ۱۳۷۴ ه.ش) پایه مقایسه قرار گرفته است. از منابع دانشگاهی و آمارهای وزارت بهداشت و درمان هم بودجه مالی، تعداد اعضای هیأت علمی، تعداد دانشجویان و تعداد طرحهای تحقیقاتی در یک سال بخصوص مورد ارزیابی واقع شده است.

جدول شماره ۱، تعداد انتشارات واحدهای علوم پزشکی را در ایران نشان می‌دهد. برحسب داده‌های جدول، تعداد کارهای علمی منتشره در دانشگاه‌های علوم پزشکی تهران و به دنبال آن دانشگاه علوم پزشکی شیراز هریک به ترتیب با ۱۳۰ و ۷۳ مورد مقام اول و دوم را به دست آورده‌اند و با فاصله نسبتاً چشمگیر، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی مقام سوم را داراست. دانشگاه‌های علوم پزشکی اصفهان و مشهد هم دارای چند مقاله منتشره هستند که نشان‌دهنده انتشارات ناچیز هر سال یک یا دو کار علمی این دو دانشگاه مادر است.

پس از این دانشگاهها، انستیتو پاستور و رازی از نظر تعداد انتشارات هرکدام با ۹ و ۸ مقاله در طی ۸ سال در مرتبه بعدی قرار دارند و دانشگاه‌های علوم پزشکی ایران، تربیت مدرس و صنعتی شریف هم در ردیف بعدی هستند.

فعالیت علمی بیمارستان بقیه‌الله اعظم به‌عنوان یک واحد درمانی با تجهیزات بالا و جذب متخصص، قابل توجه است. از فعالیت علمی دانشگاه آزاد اسلامی در رشته پزشکی در چند سال گذشته هیچ گزارشی به چشم نمی‌خورد.

از نظر انتشار گزارش موردی، دانشگاه علوم پزشکی شیراز فعالیت چشمگیری داشته و یک چهارم کارهای منتشر شده از این دانشگاه فقط مربوط به گزارش چنین بررسیهایی است. در جدول شماره ۲، بودجه مالی، تعداد

اعضای هیأت علمی دانشگاه‌های علوم پزشکی مادر (تهران، شیراز، اصفهان، تبریز و مشهد) و همچنین تعداد طرحهای تحقیقاتی در سالهای ۱۳۷۰ و ۱۳۷۱ ذکر شده است. مطابق این جدول، تعداد اعضای هیأت علمی نسبت به تعداد دانشجویان در دانشگاه‌های تهران و شهید بهشتی زیاد است در صورتی که، در دانشگاه‌های علوم پزشکی اصفهان و شیراز این نسبت متناسب نیست و دانشگاه‌های تبریز و مشهد از این نظر بین این دو گروه هستند. در مقایسه قدرت مالی دانشگاهها نسبت به تعداد اعضای هیأت علمی می‌توان پی برد که دانشگاه‌های تبریز و اصفهان از وضع بهتری در مقایسه با دانشگاه‌های مشهد، تهران و شهید بهشتی برخوردارند. بودجه دانشگاه‌های علوم پزشکی در مجموع به تعداد اعضای هیأت علمی بستگی نداشته و عوامل مکانی و تعداد تخت و کارکنان بیمارستانها باید نقش بیشتری را در تعیین بودجه مالی داشته باشد.

با وجود اینکه دانشگاه علوم پزشکی شیراز نسبت نامناسبی در رابطه با تعداد اعضای هیأت علمی و تعداد دانشجویان و حتی تعداد مطلق اعضای هیأت علمی در مقایسه با دانشگاه‌های دیگر دارد اما با این حال از تعداد انتشارات علمی بیشتری برخوردار است که به فعالیت تمام وقت بسیاری از اعضای هیأت علمی آن و آشنایی و تسلط بهتر استادان این دانشگاه به زبان انگلیسی بستگی دارد که راه را برای نوشتن مقالات به زبان انگلیسی و ارسال آن برای مجلات خارج از کشور مساعدتر کرده است. تعداد نسبتاً زیاد انتشارات در رابطه با بررسی گزارشهای موردی از دانشگاه علوم پزشکی شیراز که برای تهیه آن وقت بسیار

کمتری لازم است، این حدس را تقویت می‌کند. به طوری که جدول شماره ۲ نشان می‌دهد، تعداد مقالات منتشره در مدت ۸ سال از سوی دانشگاه‌های مادر در مجلات علمی خارجی، هیچ ارتباطی به قدرت مالی و تعداد اعضای هیأت علمی و عوامل دیگر نداشته و اگر تعداد کل مقالات را با تعداد اعضای هیأت علمی مقایسه کنیم می‌بینیم که در فاصله ۸ سال هر سال به طور متوسط ۳۲ مقاله از سوی ۳۳۳۱ نفر از اعضای هیأت علمی دانشگاه‌های مادر در مطبوعات علمی جهان منتشر شده است. به عبارت دیگر، از هر صد نفر کادر علمی دانشگاه فقط یک نفر آنها موفق شده‌اند یک کار علمی در یک مجله خارجی منتشر کنند. در صورتی که فقط کارهای منتشر شده از دانشگاه علوم پزشکی تهران را مورد مطالعه قرار دهیم می‌بینیم که از ۱۳۰ کار علمی این دانشگاه در مدت ۸ سال گذشته بیش از ۳۰ مورد آن متعلق به یک گروه (آقای دکتر رضا زرین دست) بوده و تقریباً همین تعداد هم از گروه‌های متمرکز در دانشکده علوم بهداشت دانشگاه تهران منتشر شده است به گونه‌ای که تعداد کارهای منتشر شده از دانشکده‌های علوم پایه و بیمارستان‌های دانشگاهی بسیار ناچیز بوده و یا هیچ‌گونه فعالیت انتشاراتی از طرف آنها در مجلات علمی جهان انجام نگرفته است.

با وجود اینکه بارها از تجربیات فراوانی که پزشکان جراح ما در سالهای جنگ کسب کرده و به دنیا عرضه داشته‌اند صحبت شده است ولی اگر به مقالاتی که در سطح بین‌المللی انتشار یافته است رجوع کنیم می‌بینیم که در رابطه با رشته تراماتولوژی و عواقب بمب‌شیمیایی فقط سه مقاله به چشم می‌خورد که دو مقاله آن از شیراز (جناب دکتر اعرابی) در یک مجله معتبر بین‌المللی چاپ شده است و به طور کلی بازتاب این تجارب پرارزش و چشمگیر در سطح بین‌المللی کاملاً ناشناخته مانده است.

مطابق آماري که از سوی شورای پژوهش‌های علمی کشور منتشر شده است^۳ تعداد کسانی که در علوم پزشکی پژوهش می‌کنند ۱۲۲۷ نفر هستند و مطابق همین آمار در سال ۱۳۷۱، ۶۹۵ طرح علمی توسط این گروه پایان یافته و یا در حال تکمیل بوده است.

با در نظر داشتن تعداد مقالات منتشر شده در سال در مجلات علوم پزشکی جهان به طور متوسط تعداد ۳۶ مقاله علمی (بدون در نظر گرفتن انتشارات مربوط به گزارش‌های موردی که جزو برنامه‌های علمی پژوهشی قرار نمی‌گیرد) است که می‌توان نتیجه گرفت فقط حدود ۵ درصد از بررسی و پژوهش‌های تحقیقاتی ممکن است دارای نتایجی باشند که از آن جامعه بین‌الملل و پزشکی اطلاعاتی حاصل می‌کند. به دیگر سخن، از مجموع ۱۲۲۷ نفر پژوهشگر با این فرض که هر نفر مسؤول یک کار علمی باشد، فقط ۲/۹ درصد از آنها قادر به انتشار نتایج کارهای خود در مجلات علمی پزشکی جهان هستند. فعالیتهای علمی پزشکی دانشگاه‌های علوم پزشکی ایران که بازتاب آن در مجلات علمی دنیا دیده می‌شود اغلب از سوی افراد معدودی انجام می‌گیرد که سالها فعالیت علمی داشته‌اند (عمدتاً در دانشگاه‌های علوم پایه تهران و شیراز).

فقدان شخصیت‌های علاقه‌مند به کار علمی در نسل نسبتاً جوان دانشگاه‌ها، ادغام دانشگاه‌های علوم پزشکی و بیمارستان‌های درمانی وزارت بهداشت همراه با بالا رفتن وظایف پر حجم درمانی، بالا رفتن وظایف آموزشی با از یاد چشمگیر دانشجویان پزشکی در سالهای بعد از انقلاب، عدم حضور فعال و تمام روزه کادر علمی در دانشگاه‌ها و توجه اکثریت آنان به مشغله‌های خارج از وقت اداری به علت وجود مشکلات اقتصادی و عدم تأمین زندگی، کم بها دادن به ارزش واقعی شخصیت‌های علمی و مواردی از این قبیل، می‌تواند دلایل مهمی برای از دست دادن انگیزه تحقیقات از طرف کسانی باشد که از نظر داشتن هوش و استعداد شرایط لازم را برای کسب مدارج علمی و درخشش در سطح جهانی دارند؛ همان‌طور که نتایج شرکت جوانان ما در المپیادهای علمی جهانی به خوبی نشان می‌دهد. تعداد ناچیز انتشارات علمی پزشکی

محققان در مجلات علوم پزشکی در مقایسه با پیشرفتهای چشمگیری که در بار سازی نقاط مختلف مملکت و رشد نسبتاً خوب مراکز هنری، صنعتی و کشاورزی صورت گرفته است، ایجاب می‌کند در زمینه امور تحقیقات علمی پزشکی تغییر و تحول اساسی انجام

گیرد. چنین به نظر می‌رسد که عدم تأمین زندگی و معاش افراد جوان و فعال در مراکز علوم پزشکی از یک طرف و نبودن سازمان و تشکیلاتی قوی متشکل از افراد علاقه‌مند به تحقیق از طرف دیگر، علل اصلی رکود تحقیقات علمی پزشکی و عدم انعکاس آن در مطبوعات علمی جهان باشد. برای تغییر این روند موارد زیر پیشنهاد می‌شود:

۱- در سالهای اول انقلاب ادغام دانشگاه‌های علوم پزشکی و مراکز بهداشتی و درمانی بیمارستانها برای رفع نیاز کمی پزشکان در سطح کشور ضروری بود ولی حال که این ضرورت و احتیاج به شکل حاد آن از بین رفته و از ازیساد پزشکان صحبت می‌شود، دانشگاه‌های علوم پزشکی - که تعداد آنها بعد از انقلاب به طور چشمگیری افزایش یافته است - برای ایفای وظایف خود (۱- تربیت پزشکان مورد احتیاج مملکت، ۲- تحقیق در علوم پزشکی و مسائل و مشکلات مربوط به آن، ۳- درمان بیماران) باید از مدیریت آگاه به مسائل دانشگاهی و تحقیقاتی که استقلال عمل داشته باشند برخوردار شوند. بنابراین، تحت پوشش قرار دادن تمام دانشگاه‌ها با یک مدیریت واحد و جدا از وزارت بهداشت و درمان امری است ضروری.

۲- لازم است انجمن تحقیقات علوم پزشکی با استقلال کامل و داشتن بودجه تحقیقاتی مشتمل بر بودجه‌های تحقیقاتی تمام دانشگاه‌های علوم پزشکی و بودجه‌های اختصاصی دولت برای تحقیقات مختص پزشکی و کمک مالی از مؤسسات غیردولتی، تشکیل شود. اعضای این انجمن (حدود ده نفر) برای چهار سال با نظرخواهی و پیشنهاد از طرف استادان و دانشیاران دانشگاه‌های علوم پزشکی و مؤسسات تحقیقاتی کشور و موافقت اعضای فرهنگستان علوم پزشکی و شخص وزیر مسؤول دانشگاه‌ها از میان بهترین افرادی که بررسيهای تحقیقاتی در مطبوعات علمی جهان از ایران دارند انتخاب می‌شوند. این انجمن باید دارای وظایف زیر باشد:

الف) باید اطلاعات بانکی از فعالیتهای علمی تمام اعضای دانشگاه‌ها را جمع کرده و کمیسیونهای ویژه و اختصاصی از نمایندگان رشته‌های مختلف علوم پایه و بالینی برای

همکاری و نظرخواهی در زمینه طرحهای تحقیقاتی تشکیل دهد.

(ب) انجمن بالاترین مرجع جهت دهنده به تحقیقات و تصمیم گیرنده برای قبول یا اصلاح و تغییر و یار د طرحهای تحقیقاتی تمام علاقه مندان به تحقیق در دانشگاهها و مراکز علمی است.

(ج) انجمن تحقیقات علوم پزشکی باید سعی در تشویق و به وجود آوردن گروههای تحقیقاتی متشکل از رشتههای مختلف کرده و آمادگی داشته باشد در برنامه تحقیقاتی خاص که از اهمیت اجتماعی برای جامعه برخوردار است تحقیق و به حل مسأله کمک کند. تصویب بودجه این گونه طرحهای گروهی باید از اولویت خاصی برخوردار باشد و از اختصاص بودجه برای طرحهای فردی در حد امکان پرهیز شود.

(د) در صورتی که برنامه های تحقیقاتی نتایج مطلوبی را که بازتاب آن در مجلات علمی جهان منعکس می شود نداشته باشند انجمن از تصویب بودجه های تحقیقاتی برای گروههای مربوط خودداری نماید.

(ه) از آنجایی که در رشته های تحقیقاتی همکاری با متخصصان ایرانی خارج از کشور

که در مؤسسات تحقیقاتی ممالک پیشرفته فعالیت می کنند بسیار مفید به نظر می رسد، انجمن باید بر آن باشد تا با داشتن اطلاعات بانیک مربوط به این افراد، آنان را برای همکاری در دانشگاههای علوم پزشکی ترغیب کرده سعی در تشویق آنها برای مسافرت های کوتاه مدت به ایران و قبول سرپرستی محققان جوان بکند. تشکیل کنگره های علمی پزشکی با شرکت ایرانیان متخصص برون مرزی باید یکی از اهداف انجمن تحقیقات علوم پزشکی باشد. (و) برای حل مشکلات در امور تحقیق (کسب اطلاعات و خرید وسایل و ابزار تحقیقاتی) و به ثمر رساندن نتایج آن، کمیسیونهای ویژه ای متشکل از افراد آگاه انتخاب می شود که جنبه مشورتی برای طرحهای تحقیقاتی و کمک به آن باشد. برای انتشار نتایج کارهای علمی داشتن کارکنان مورد نیاز و مسلط به زبان انگلیسی از جمله وظایف این انجمن است.

(ز) از آنجایی که گروه فعال در امر تحقیقات از افرادی که امتحانات تخصصی و فوق تخصصی را داده اند تشکیل می شود، دانشگاه موظف است زندگی مادی آنان بخصوص

مسکن و وسایل نقلیه آنها را برای مدت محدود ۳ تا ۶ ساله تأمین کند. در صورتی که این وظیفه از سوی دانشگاهها قابل انجام نباشد انجمن موظف است تأمین زندگی و احتیاجات مادی آنها را بر عهده گرفته و به تمام افرادی که در طرحهای تحقیقاتی شرکت فعال و نقش کلیدی دارند کمک مالی بکند، به گونه ای که، این گروه جوان و آماده به کار خلاصه بتوانند تمام وقت در مراکز دانشگاهی مشغول به کار بوده و در صورت به انجام رساندن وظایف محوله در این دوره و اتمام طرحهای تحقیقاتی برای کسب مدارج دانشجویی خود را آماده کرده و در غیر این صورت دانشگاه را ترک و جای خود را به افرادی که آمادگی برای انجام دادن طرحهای تحقیقاتی دارند واگذار کنند. این امر موجب می شود که سطح ارتقاء در دانشگاه فقط با انجام دادن طرحهای تحقیقاتی و شرکت فعال در طرح در کنار آموزش دانشجویان عملی شود.

یادداشتها

- 1- Medline
- 2- Case Report

جدول شماره ۱. تعداد انتشارات علمی مراکز مختلف پزشکی ایران (پزشکی، داروسازی، دندان پزشکی و دام پزشکی) در مطبوعات جهان پزشکی در سالهای ۱۳۷۴-۱۳۶۷

نام مرکز	علوم پایه	علوم بالینی	گزارشهای موردی	جمع
دانشگاه علوم پزشکی تهران	۹۳	۲۵	۱۲	۱۳۰
دانشگاه علوم پزشکی شیراز	۳۴	۱۹	۲۰	۷۳
دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی	۴	۱۹	۶	۲۹
دانشگاه علوم پزشکی اصفهان	۱۱	۳	—	۱۴
دانشگاه علوم پزشکی مشهد	۵	۴	۲	۱۱
دانشگاه علوم پزشکی ایران	۱	۵	۳	۹
انستیتو پاستور	۷	۲	—	۹
دانشگاه پزشکی بقیه الله اعظم	—	۵	۴	۹
انستیتو رازی	۸	—	—	۸
دانشگاه تربیت مدرس	۶	۱	—	۷
دانشگاه صنعتی شریف	۲	۳	—	۵
دانشگاه علوم پزشکی کرمان	—	۳	۱	۴
دانشگاه علوم پزشکی چمران	۲	۲	—	۴
دانشگاه علوم پزشکی همدان	۲	۱	—	۳
دانشگاه علوم پزشکی کاشان	۳	—	—	۳
دانشگاه علوم پزشکی ارومیه	۲	—	۱	۳
دانشگاه علوم پزشکی تبریز	۲	۱	—	۳
دانشگاه علوم پزشکی گیلان	—	۱	—	۱
دانشگاه علوم پزشکی باختران	—	۱	—	۱
سایر مراکز	۹	۴	۱	۱۴
جمع	۱۹۱	۹۹	۵۰	۳۴۰

جدول شماره ۲. قدرت مالی، علمی و تدریسی دانشگاههای علوم پزشکی (دانشگاههای مادر) در ایران در سال ۱۳۷۲

تعداد کارهای علمی منتشر در مطبوعات جهانی ۱۳۷۴ - ۱۳۶۷	تعداد طرحهای علمی در سال ۱۳۷۱	تعداد طرحهای علمی در سال ۱۳۷۰	تعداد طرحهای علمی در عضو هیأت علمی (میلیون تومان)	نسبت بودجه مالی به عضو هیأت علمی	نسبت دانشجوی به عضو هیأت علمی	تعداد دانشجو	تعداد اعضای هیأت علمی	قدرت مالی (میلیارد تومان)	نام دانشگاه
۱۳۰	۲۱	۳۱	۶/۶	۱۰/۱	۱۰۹۸۷	۱۰۸۳	۷/۲	علوم پزشکی تهران	
۲۹	۴	۹۲	۷/۸	۱۱/۸	۱۰۶۵۱	۸۹۷	۷/۱	علوم پزشکی شهید بهشتی	
۷۳	۱۳	۱۶	۱۲/۳	۲۰/۲	۶۶۸۸	۳۳۱	۴/۱	علوم پزشکی شیراز	
۱۴	۲۶	۱۴	۱۵/۱	۲۶/۷	۷۲۲۸	۲۷۰	۴/۱	علوم پزشکی اصفهان	
۱۱	۸	۱۷	۵/۶	۱۳	۶۴۲۴	۴۹۳	۲/۸	علوم پزشکی مشهد	
۳	۱۸	۲۶	۱۴/۷	۱۶/۸	۴۳۳۵	۲۵۷	۳/۸	علوم پزشکی تبریز	
۲۶۰	۹	۲۱۸	۸/۷*	۱۳/۹*	۴۶۳۱۳	۳۳۳۱	۲۹/۱	جمع کل	

* میانگین اعداد